

وقتی نهج البلاغه به خط یک موسیقی دان کتابت می شود

سختان حکمت آمیز،نامه‌ها و خطبه‌های امام علی ^(ع) را سیدرضی در کتابی با عنوان «نهج‌البلاغه» در سال ۴۰۰ قمری گرد آورد. پیش از سیدرضی این سختان در منابع قدیمی تر نیز ثبت و ضبط شده است. سیدرضی در این کتاب خطبه‌ها و سخنانی را نقل کرده‌که جنبه فصاحت و بلاغت آن مورد توجه بوده است. پس از تألیف این کتاب، توجه اندیشمندان و عالمان همه مذاهب اسلامی به این اثر متوجه شد.کتابان در شهرهای گوناگون تمدن اسلامی به کتابت این کتاب ارزشمند پرداختند و کم‌کم نسخه‌هایی از این اثر در شهرهای مختلف اسلامی یافت شد.

یکی از نسخه‌های مهم نهج البلاغه به کوشش اندیشمند صاحب نام ایرانی، صفی‌الدین عبدالؤمن بن ابی‌المفاخر یوسف‌بن‌فاخر ارموی،کتابت شده است. صفی‌الدین را مؤسس مکتب منتظمیه وبانی موسیقی‌روشمند و کلاسیک جهان اسلام می‌دانند. مکتب منتظمیه‌که جریان نظری در موسیقی‌است،از نیمه دوم قرن هفتم ظهور یافت و او، مؤسس این مکتب، بنای موسیقی ایران را تجدیدکرد. ارموی در کودکی به بغداد مهاجرت کرد و بیشتر عمرش را آنجا گذراند. قسمتی از این دوره در زمان خلافت عباسی بود و قسمت دیگرش پس از فتح بغداد توسط هلاکو و زیر سلطه مغولان رخ داد. صفی‌الدین که در موسیقی و خوش‌نوسی بسیار توانا بود، در هر دو دوره صاحب جایگاه دریاری بود. رابطه وی با خاندان جوینی در موفقیتش در زمان حکومت مغولان بر بغداد مؤثر بود، اما در نهایت با تزلزل جایگاه خاندان جوینی حمایت خود را از دست داد و درحالی‌که به علت بدھکاری به زندان افتاده بود، درگذشت.

براساس متنی‌که در آخر نسخه‌نوشته شده،این نسخه نهج‌البلاغه به‌کوشش او در زندان کتابت شده‌است. وی می‌نویسد:« حرره فی رمضان سنه ثلاث و ثمانین و ستمائه محبوسا و نسأل ...! الخلاص و اعتاق رقبته من الديون و حقوق الناس.»

چگونه زبان را درک می‌کنیم؟

زبان نخستین و مهم‌ترین ابزار تفکر و ادراک است که در بطن هویت فردی ما جای دارد. زبان‌ها پیوسته در حال تغییر هستند. آن‌ها گاهی به‌گونه‌کاملاً جدیدی از گفتار تبدیل می‌شوند و به بروز تفاوت‌های ظریفی در نحوه معرفی هویت ما به دیگران می‌انجامند. در این کتاب دوازده کارشناس زبده در حوزه‌های زبان‌شناسی، فلسفه، روان‌شناسی به این منظور گردهم آمده‌اند تا رابطه شگفت‌انگیز بین زبان، فرهنگ و تعامل اجتماعی را آشکار کنند. در این کتاب، درباره طیف گسترده‌ای از پرسش‌های مهم بحث شده است؛ از قبیل زبان چگونه بر درک ما از جهان اثر می‌گذارد؟ زان‌های جدید چگونه پدید می‌آیند؟ کودکان چگونه یاد می‌گیرند که از زبان به شیوه درست و مناسب استفاده کنند؟ عوامل تعیین‌کننده انتخاب زبان در جوامع دوزبانه و چندزبانه چه هستند؟ زبان تا چه اندازه به شکل‌گیری شخصیت ما کمک می‌کند؟ و درنهایت زبان به چه طرقی از ما انسان می‌سازد؟ بنابراین هدف این کتاب، طرح دیدگاه‌های نظری درباره ویژگی‌های مهم اجتماعی و فرهنگی زبان با تأکید بر رویکرد روش شناختی و تجربی بر وقوع زبان در محیط‌های ارتباطی و تعاملی آن در بستر شکل‌گیری اجتماعی و فرهنگی معنی و نقش اشکال زبانی و مطالعه علمی اجتماعی کاربرد زبان در همه فرهنگ‌هاست.

جان لیوت در دومین نوشتار کتاب، مفهوم نسبیت زبانی را در تاریخ فکری جای می‌دهد که قدمت آن به هردر و هومبولت برمی‌گردد و تا زمان خود ما طول می‌کشد. او دو دیدگاه مهم درباره ماهیت انسانی ترسیم می‌کند؛ یک دیدگاه جهانی که به دنبال قوانین طبیعی علمی برای تشریح ویژگی‌های مهم شناخت است و دیگری، دیدگاه کثرت‌گرایی و ماهیت‌گرایی که از مکتب هنری رمانتیک و علوم انسانی الهام‌گرفته است و بر اساس آن هر زبان و فرهنگی ماهیت خاص خود را دارد و از این اصل نهادی تبعیت می‌کند که نمی‌تواند به یک طبقه‌کلی، بیش از انسان یا یک وجه انسانی طبقه‌بندی شود.

کتاب «زبان، فرهنگ و جامعه» موضوعات مهم حوزه انسان‌شناسی زبان‌شناختی، نوشته‌گروهی از نویسندگان به ویراستاری کریستین جوردن و کوین تیوت را نشر فرهامه در سال ۱۴۰۲ منتشر کرده است.

نگاهی به کتاب «ایران‌شناسی هویت، فرهنگ و خلیقات ایرانی»

مفاهیم «خود» و «دیگری» و نسبت آن با ایران‌شناسی

گروه فرهنگ و اندیشه

کتاب «ایران‌شناسی هویت، فرهنگ و خلیقات ایرانی» نوشته زاگرس زند حاصل وگردآمده تأملات، دغدغه‌ها و پژوهیده‌های هفده‌ساله نویسنده از آغاز ورود به رشته ایران‌شناسی وگونه‌ای اندیشه‌ورزی است در نخست ریشه‌های زوال و انحطاط فکر وتمدن ایرانی در فرهنگ، باامید رهیافتی به جامعه‌ای بسامان و بهنجار، تکه‌هایی ازآن مقاله بوده وپاره‌هایی سخنرانی بخشی نیز پایان‌نامه، اما همه به‌هم‌پیوسته ومربوط ودر حوزه هویت، فرهنگ یاخلیقات ایرانی. گفتارهایی ازآن کامل بازنویسی و تکمیل شده وبخش‌هایی از یک گفتار باحتی یک گفتار جدا نیز در صورت لزوم و برای پیوستگی بیشتر مطالب، نوشته وافزوده شده است. به‌گفته نویسنده، سیر تاریخی در این کتاب رعایت شده واز ایران باستان تا ایران معاصر پیش آمده‌است که در ذهن خواننده روند تغییرات وتحولات در فرهنگ و هویت ایرانی بهتر درک شود. زاگرس زند در مقدمه کتاب اذعان کرده است که این اثر به‌هیچ‌روی و بی‌هیچ تعارفی کامل و جامع نیست ومی‌تواند طرح و پیشنهاد یا پیش‌درآمدی باشد برای یک برنامه پژوهشی درازدامن چندین جلدی که شاید از توش وتوان یک پژوهشگر نیز خارج باشد؛ حتی اگر به‌تمامی زیان‌اوند به لوازم علمی وتاریخی آن هم باشد. نویسنده کتاب بر این باور است‌که تمدن و هویت ایرانی آن چنان بزرگ، کهن و پیچیده است‌که دعوی فهم وتوضیح آن بس‌گرفته است وتنها آرزو، پس این مشق ناچیز در خوش‌بینانه‌ترین حالت، تلاش وفرخوانی است برای بحث واندیشه‌ورزی در زوایایی ومثنوی وبرش‌هایی تاریخی از تمدن ایرانی، سیر تاریخی کتاب «ایران‌شناسی هویت، فرهنگ و خلیقات ایرانی» از ایران باستان تا ایران معاصر را دربردارد تا در ذهن خواننده روند تغییرات وتحولات فرهنگ و هویت ایرانی بهتر درک شود. آنچه می‌خوانید گزیده ای است از توضیحات نویسنده درباره سازنده‌گفتار کتاب «ایران‌شناسی هویت، فرهنگ و خلیقات ایرانی».

- بحث‌های نظری درباره خود و دیگری

گفتار یکم بحث‌های نظری است درباره مفهوم «خود» و«دیگری» و نسبت آن با هویت ایرانی، همچنین درباره تعاریف و مکاتب علمی مربوط به اصطلاحاتی مانند روحیات، خلیقات وشخصیت ملی وروشن‌کردن موضع این کتاب واین قلم. نیز به جایگاه و اعتبار هویت ملی درکنار هویت‌های دو گروه «نگاه از درون» و«نگاه از بیرون» انجام شده است واینکه چرا ایران‌شناسی امروز بدون بهره‌گرفتن از هردو و فقط با تکیه بر یکی، ناقص خواهد بود. هر گروه دارای ویژگی‌های بارز و نیز نقص‌هایی است که فقط در نگاهی همه‌جانبه‌وپرریش می‌شود. تکیه بیش ازحد بر هرگروه وکوچک شماری گروه رقیب، ممکن است پژوهشگر را به تعصب یا بدبینی بکشاند و به همان نسبت از ارزش یافته‌ها و دلایل اوکاسته خواهد شد. ایران‌شناسی پویا و انتقادی باید از هر دو نگاه سود جوید. برای رسیدن به شناختی درست، کاوش‌های دوگانه با روش‌ها و دوره‌های ویژه خود پیشه‌پا دانه شده‌است که می‌تواند در بازخوانی یافته‌های ایران‌شناسی سازنده باشد.

● بررسی تمدن در سنگ‌نوشته‌های باستانی گفتار دوم با شرح وتحلیل روش اوستایی و اسناد هخامنشی به پیشینه «نگاه خود» در سراغاز تاریخ ایران در دوران تمدن نویسا پرداخته است. هریک از این دو دسته، دوره‌ای و بخشی از تمدن ایرانی را نمایندگی و بازنمایی کرده‌اند، یکی فرهنگ دینی ومدیریت اخلاقی راودیگری فرهنگ سیاسی ومدیریت‌کشورداری را. متون اوستایی از چهار زاویه بررسی شده‌اند: جغرافیایی، تاریخی، سیاسی ومردم شناختی که هریک از چھتی توضیح هویت ایرانی آغازین‌است. در بخش هخامنشیان به‌سنگ‌نوشته‌های شاهان و آزان میان داریوش بزرگ وگل‌نوشته‌های تخت جمشید پرداخته شده‌است‌که‌مهم‌ترین اسناد این دوره‌اند. در سنگ‌نوشته‌ها بیشتر خودانگاره هویت دریاری وسایسی ایرانی ودرگل‌نوشته‌ها هویت عمومی‌تر ما در این برش تاریخی هویداست.

● فرهنگ و تمدن ایران در دوره اشکانی و ساسانی در گفتار سوم، فرهنگ و هویت ایرانی از دید ایران‌ان درد و دوره اشکانی و ساسانی بررسی شده‌است. در دوره اشکانی سکه‌های شاهان، هنر و معماری وادبیات بارنی و در دوره ساسانی ادبیات‌کتبیه‌ای ومتون پهلوی با شناخت فرهنگ و هویت ایرانی ازنگاه دورنی بررسی شده‌اند.کمبود اسناد نوشتاری وتاریخ نویسی در دوره پارتیان مانعی بر سرراه پژوهش هویتی فرهنگی نیست؛ هرچند کار و راه را دشوار وتاهموار می‌کند. در دوره ساسانی بن‌مایه‌های بیشتری برای دستیابی به «نگاه به خود» داریم که می‌توانند ما را به برداشت‌هایی تحلیلی وانتقادی برسانند که درآن میان متون ددزری و خدای‌نامه‌ها کلیدی هستند. باتمرکز بر شکل ومحتوای سنگ‌نوشته‌های شاهان وکتبیه‌های خصوصی وتوجه به محتوای متون و اندرزنامه‌ها به این مهم پرداخته شده‌است.

● دورنمایی از تاریخ فرهنگی ایران باستان در گفتار چهارم کوشش شده‌است تصویرو دورنمایی کلی از تاریخ فرهنگ ایران باستان در منابع «بیرونی» نمایان شود، در دوره‌های ایلام، ماد، اشکانی وساسانی. درباره ایلامی‌ها اسناد میان‌روانی بررسی شده و در دوره ماد اسناد عبری، بابلی، آشوری، یونانی وارمنی دیده ومعرفی شده‌اند. هخامنشیان گذراییان شده‌است. دردوره اشکانی تگرش استرابو، پلوتارک ومتن بزم فرزنانگان و در دوره ساسانی نگاه‌کسانی چون آمیانوس، خورنی، پروکوپيوس، آگاتانپاس وتوفیلاکت به هویت، فرهنگ و خلیقات ایرانی نمودار شده است.

● بررسی بخش‌های خاموش فرهنگ ایران باگفتار پنجم بخش ایران باستان به پایان می‌رسد. همانندی‌هاوتفاوت‌های روایت‌های تاریخ‌نویسان یونانی از فیثاغورث، هکاتئوس، آیسخلوس، هروُدوت، کسینف وکتسیاس و نوع تگرش آن‌ها به فرهنگ ایران وتاحدی نقد وتحلیل آن‌ها بررسی شده است. پس از این پنج گفتار و بررسی ایران باستان به ضرورت وجود «نگاه دیگری» وزبان باری حذف این دست‌داده‌هایی خواهیم برد. گروه‌نگاه «خودی»، چه در ستایش و چه در نقد، در بسیاری از موضوع‌ها بی‌صداست. زاگرس زند بر این باور است درباره ایران باستان اگر «نگاه دیگری» را کنار بگذاریم، بخش‌های مهمی از تاریخ و فرهنگ ایران یکسره در خاموشی فرو خواهد ماند.

● دروازه‌ای برای ورود به ایران پس از اسلام باگفتار ششم خواننده کتاب وارد دوران ایران پس از اسلام می‌شود. این گفتار نشان می‌دهد چرا مهم‌ترین متون پس از اسلام برای رسیدن به نگاه «دیگری» سفرنامه‌ها هستند. از دوره سلجوقی سفرنامه بنیامین واز دوره ایلخانی سفرنامه مارکوپولو ونقاط برجسته وارزنده آن‌ها بررسی شده‌است. نویسنده در این بخش در دوره اتابکان بااین بطوطه وروایت پرکشش اوهم سفر شده واز دوره تیموری سفرنامه مهم کلاویخو رابرسی کرده است. اما اوج سفر به ایران وتولید متون جدی ودانشی درباره ایران در دوره صفوی است. ازاین رو نویسنده کتاب این زمان را آغاز «ایران‌شناسی نوین» وسفرنامه نویسان این دوره را «نخستین ایران‌شناسان» نامیده‌است.

● تمدن ایران اسلامی از نگاه شاعران زاگرس زند در گفتار هفتم کوشیده‌است با مرور مهم‌ترین منابع تاریخ فرهنگ ایران، از سده‌های نخستین اسلامی تا معاصر، تصویر و دورنمایی هرچندکلی وکم‌فروغ از «نگاه از درون» رانمایان سازد. متون عربی فارسی تاسده پنجم قمری بسیار مهم‌اند و البته پرشمار که بخشی از آن‌ها همچون شاهنامه بیشتر متون را ونمایشگر ایران باستان است تاپس از اسلام. از سده پنجم به بعد متون ادبی شاخص اند که به عمق، نظامی، مولوی وسعدی اشاره شده است. حافظ وعبد زاکانی حساب جداگانه‌ای دارند که را به این بخش تمرکز شده واز دوره صفوی سه نمونه مهم بررسی شده‌است؛ وحشی بافقی، شیخ بهایی ومتن کلثوم ننه. در دوره قاجار به نظرات آه‌می میرزا، قائم مقام، آخوندزاده و کرمانی و پس از آن به‌کسروی پرداخته شده است. به جمال زاده وبازرگان اشاره‌ای مختصر شده است.

● تکمله‌ای بر ظهور دولت ایرانی در گفتار هشتم هویت ایرانی در دوره آل بویه بررسی شده‌است. نخست دلایل کم‌روفتی زبان وادب فارسی در این دوره تحلیل شده واینکه از سر ایران ستیزی نبوده‌است وعناصر دیگری بار هویت ایرانی را به دوش کشیده‌اند. در این دوره میهن پرستی به زبان فارسی گره نخورده بود وعربی نیز تحقیر نمی‌شد. درحالی‌که پس از دو سده دولت ودین ملی تغییر کرد و فرهنگ ایرانی در خطر نابودی بود، ظهور دولتی ایرانی تبار امیدبخش بود. بویهیان با بهره‌گیری از نام‌های ایرانی، نمادهای باستانی، خط پهلوی، دادگری، تاج، القاب وتبار ساسانی، اشیای گران‌بها، برپایی نوزور ومهرگان و دریافت هدایا، هنر و معماری ساسانی وسکه‌ها زندگنده پادشاهی ساسانی بودند. بااین تلاش‌ها روح تداوم فرهنگی در ایران زنده وهویت ملی تقویت شد.

بر اساس یافته‌های نویسنده کتاب «ایران‌شناسی هویت، فرهنگ و خلیقات ایرانی»، تعزیه وسوگاری عاشورا وآذین‌بندی شهر در عید غدیر مخالفت با خلافت بود واقدامی سیاسی در راستای استقلال ایرانیان، رواج تشیع وتصف در این دوره نیز در راستای هویت ملی بود. زیرا نقطه پیوند ایرانیت واسلام بودند. عرفان ریشه در هویت ایران باستان داشت و«خودی» قلمداد می‌شد وتصف واکنشی به مذهب رسمی خلافت بود. تصوف وتشیع دو روی سکه باور ایرانی بودند و چارچوبی نظری که هم با اسلام سازگار باشد وهم مقابل ارتودکس قشری اسلامی- اشعری- کلیساها بازسازی می‌شد. در زشتیان آزادی داشتند وارنباط میان مسلمانان وزرشتیان خوب بود. برای جشن‌های ملی شهرها را آذین می‌بستند، رواداری بویهیان در دانش نیز اثر داشت وعصر درخشان علم شکل گرفت.

● تاریخ و فرهنگ ایران از نگاه سفرنامه نویسان درگفتار نهم به‌اهمیت شاردن وسفرنامه دانشمەگون او وفهم و برداشت او از فرهنگ وهویت ایرانی پرداخته شده است. شاردن آن قدر مهم است که ضروری بود جداگانه ودر یک گفتار به شخصیت وزندگی اووشرايط وزمینة تاریخی واجتماعی شکل‌گیری نوشته‌های او پرداخته شود. همچنین به‌انگیزه‌ها، منابع اطلاعاتی ونخستین نوشته‌ها ومنشورات اودرباره ایران ونیز زندگی اودر ایران پرداخته شده‌است.

● گفتار دهم، به فراخی، به محتوای سفرنامه شاردن ودیدوداوری اودرباره فرهنگ، هویت و خلیقات ایرانی اختصاص یافته است. در این گفتار پس از شرحی درباره چاپ سفرنامه‌ها در اروپا به سفرنامه شاردن

کتاب «ایران‌شناسی هویت، فرهنگ و خلیقات ایرانی» نوشته زاگرس زند حاصل وگردآمده تأملات، دغدغه‌ها و پژوهیده‌های هفده‌ساله نویسنده از آغاز ورود به رشته ایران‌شناسی وگونه‌ای اندیشه‌ورزی است در نخست ریشه‌های زوال و انحطاط فکر وتمدن ایرانی در فرهنگ، باامید رهیافتی به جامعه‌ای بسامان و بهنجار، تکه‌هایی ازآن مقاله بوده وپاره‌هایی سخنرانی بخشی نیز پایان‌نامه، اما همه به‌هم‌پیوسته ومربوط ودر حوزه هویت، فرهنگ یاخلیقات ایرانی. گفتارهایی ازآن کامل بازنویسی و تکمیل شده وبخش‌هایی از یک گفتار باحتی یک گفتار جدا نیز در صورت لزوم و برای پیوستگی بیشتر مطالب، نوشته وافزوده شده است. به‌گفته نویسنده، سیر تاریخی در این کتاب رعایت شده واز ایران باستان تا ایران معاصر پیش آمده‌است که در ذهن خواننده روند تغییرات وتحولات در فرهنگ و هویت ایرانی بهتر درک شود. زاگرس زند در مقدمه کتاب اذعان کرده است که این اثر به‌هیچ‌روی و بی‌هیچ تعارفی کامل و جامع نیست ومی‌تواند طرح و پیشنهاد یا پیش‌درآمدی باشد برای یک برنامه پژوهشی درازدامن چندین جلدی که شاید از توش وتوان یک پژوهشگر نیز خارج باشد؛ حتی اگر به‌تمامی زیان‌اوند به لوازم علمی وتاریخی آن هم باشد. نویسنده کتاب بر این باور است‌که تمدن و هویت ایرانی آن چنان بزرگ، کهن و پیچیده است‌که دعوی فهم وتوضیح آن بس‌گرفته است وتنها آرزو، پس این مشق ناچیز در خوش‌بینانه‌ترین حالت، تلاش وفرخوانی است برای بحث واندیشه‌ورزی در زوایایی ومثنوی وبرش‌هایی تاریخی از تمدن ایرانی، سیر تاریخی کتاب «ایران‌شناسی هویت، فرهنگ و خلیقات ایرانی» از ایران باستان تا ایران معاصر را دربردارد تا در ذهن خواننده روند تغییرات وتحولات فرهنگ و هویت ایرانی بهتر درک شود. آنچه می‌خوانید گزیده ای است از توضیحات نویسنده درباره سازنده‌گفتار کتاب «ایران‌شناسی هویت، فرهنگ و خلیقات ایرانی».

● دروازه‌ای برای ورود به ایران پس از اسلام باگفتار ششم خواننده کتاب وارد دوران ایران پس از اسلام می‌شود. این گفتار نشان می‌دهد چرا مهم‌ترین متون پس از اسلام برای رسیدن به نگاه «دیگری» سفرنامه‌ها هستند. از دوره سلجوقی سفرنامه بنیامین واز دوره ایلخانی سفرنامه مارکوپولو ونقاط برجسته وارزنده آن‌ها بررسی شده‌است. نویسنده در این بخش در دوره اتابکان بااین بطوطه وروایت پرکشش اوهم سفر شده واز دوره تیموری سفرنامه مهم کلاویخو رابرسی کرده است. اما اوج سفر به ایران وتولید متون جدی ودانشی درباره ایران در دوره صفوی است. ازاین رو نویسنده کتاب این زمان را آغاز «ایران‌شناسی نوین» وسفرنامه نویسان این دوره را «نخستین ایران‌شناسان» نامیده‌است.

● ایران در گفتمان شرق شناسی در گفتار یازدهم، مؤلف نخست به ضرورت شناخت گفتمان استعماری وگفتمان شرق شناسی ومفاهیم آن پرداخته که بستر ایران‌شناسی بوده است. برای این مهم اندیشه مهم‌ترین نظریه پرداز و منتقد آن یعنی ادوارد سعید بررسی شده است تا مشخص شود چه نقدهایی و در چه سطحی بر شرق شناسی دارد که در صورت درست وواردیودن آن‌ها وضعیت واعتبار ایران‌شناسی چگونه خواهد بود. نویسنده در این بخش برای فهم بهتر مخاطب از نظریه سعید ناگزیر از فهم نظریه‌استعماری پرداخته‌است. به گفتمان استعماری ونظریه‌پسااستعماری پرداخته‌است. سپس به نظریه سعید وارد شده ودر پایان نیز مهم‌ترین منتقدان نظریه او را معرفی کرده‌است.

● ایران‌پران، آداب دانی ومدارا درگفتار دوازدهم پس از مرور مطالعات سفرنامه‌ها، معرفی روش پژوهش مؤلف وآشنایی با مهم‌ترین جهانگردان دوره قاجار، دسته صفات مثبت در سفرنامه‌ها در پنج عنوان اصالت تاریخی، دین و باورها، آیین‌های ملی، زبان وادب فارسی، منش‌های نیک، با ذکر نمونه‌هایی بیان شده‌است. این پنج عنوان برجسته‌ترین موضوعاتی هستند که در سفرنامه‌ها بیشترین اهمیت رادارند. درسته پنجم، یعنی «منش‌ها و خلیقات نیک» نویسنده با استناد به موارد ثبت شده در سفرنامه‌ها به منش‌های، هوشمندی، شجاعت، به منش‌ها، هوشمندی ویرگی وارهایی ومهم‌تر از همه ویژگی «سازگاری» تشریح ونقد شده‌است. درادامه شبه‌نظریه جایگزینی پیشنهاد داده شده‌است‌که مشکلات و ایرادات این نظریه را نداشته باشد و روح ایرانی را بهتر توضیح دهد؛ سازگاری- سازش‌کاری ایرانی». در فرجام نیز جایگاه وحساسیت این نظریه و نیازمندی‌های پژوهشی در این حوزه بیان شده است.

● بررسی نگرش‌های منفی درباره به فرهنگ ایرانی در گفتار سیزدهم پس از دسته‌بندی داده‌های سفرنامه‌ها در بخش تگرش منفی به فرهنگ ایران، بررسی‌کلی با داده‌های تگرش مثبت، در فرجام مشخص می‌شود که ایران‌شناسی سفرنامه‌ها در چهار مورد، از شرق شناسی پیروی نکرده ودرشش مورد پیروی کمی نموده‌است. نیز در سه مورد تا اندازه‌ای منطق بوده وپیروی متوسطی کرده‌است. فقط در یک مورد که آن هم تکیه از سطح‌های مورد «کلی سازی» است، پیروی کامل کرده‌است. در نتیجه می‌توان گفت که در بازنمایی فرهنگ وهویت ایران در سفرنامه‌های قاجار، الگوها و روش‌های شرق‌شناسی، کامل به‌کار نرفته‌اند وسفرنامه‌ها از بیشتر الگوهای شرق شناسی پیروی نکرده یا شیوه دیگری داشته‌اند که به باور زاگرس زند، در بسیاری از الگوهای یادشده، راه‌گی بوده‌اند و باید می‌شود، اما نکته مهم این است که این تأثیرها ضعیف‌تر از آن است که ایران‌شناسی همانند شرق شناسی به معنای عام، و برخی شاخه‌های آن واسلام‌شناسی، عرب‌شناسی و آفریقا‌شناسی به معنای خاص، دانسته وشناخته شود. نتیجه دیگر اینکه روش‌های سفرنامه نویسان متفاوت بوده وآنان پایه عنوان زبان شناس، مردم شناس وباستان شناس به ایران آمده‌اند وبرای پژوهش بیشتر به روش‌های دانشگاهی نیاز داشته‌اند تا جهانگرد بوده‌اند. درگروه نخست، دل بستگی پژوهشگر به موضوع پژوهش از شرط‌های اصلی موفقیت به شمار می‌آید. آن‌ها کوشیده‌اند نوشته‌هایشان تاحدی بی‌طرفانه باشد تا در جامعه دانشگاهی اروپا جایگاه بهتری بیابند.

● جهانگردان بیشتر دوستدار فرهنگ‌های ناشناخته بوده‌اند ونگارشان کمتر شرق شناسانه بوده‌است. به‌مقایسه سفرنامه‌های آغازین قاجار و دوره ناصری وبه‌ویژه مشروطه، تغییر نگاه ملایمی رامی‌توان یافت که هرچه پیش‌تر آمد از بدبینی‌ها خالی وبه سوی گزارش‌های بدون داوری آشکار وحتی همدلانه پیش رفته است. سپس ریشه‌ها و عوامل تفاوت ایران‌شناسی با شرق شناسی بیان شده است.

● سرگذشت حاجی بابا و خود انتقادی ایرانی مخاطب کتاب در گفتار چهاردهم در این باره می‌خواند که چگونه جریان خودانتقادی ایرانی در دوره قاجار با رمانی با نام «سرگذشت حاجی بابای اصفهانی» که هردو نگاه بیرونی ودرونی را باهم دارد،

به یک نقطه اوج رسید و پس از آنچه افراد و متن‌هایی وباچه شیوه‌های فرهنگی، سیاسی وروان‌شناختی از نقد فرهنگی، مسیر را برای تولید متن مهم جمال زاده، «خلیقات ما ایرانیان»، هموار کردند. واکنش‌ها وبیامدهای انتشار این اثر بررسی شده است ودر شرح محتوای کتاب می‌بینیم که نویسنده ناپسند ما اشاره کرده‌اند. اوبه ارزیابی وتحلیل این مجموعه‌ای از نقل قول‌ها از منابع تاریخی وادبی داخلی وخارجی را گردآوری کرده‌که اغلب به خلیقات و نظریه‌ها اشاره کرده‌اند. اوبه ارزیابی وتحلیل این داده‌ها چندان کاری نداشته وبیشتر در پی یافتن سابقه تصویر وبازنمایی فرهنگ ایرانی بوده است. زیرا فرهنگ معاصر را پیامد وادامه فرهنگ تاریخی ما می‌دانسته است. جدا از جسارت وهوشمندی نویسنده، از نقاط برجسته کتاب توضیح چهار شیوه برخورد با این داده‌هاست؛ تجاهل، انکار، تلافی وتغفل که پیشنهاد خود را نیز ابراز کرده‌است. در بخش نقد وتحلیل نیز مهم‌ترین نقدها درباره اثر وسپس نقد نگارنده بیان شده است.

● تاریخ سازگاری در فرهنگ ایرانی گفتار پانزدهم به نظریه و کتاب «سازگاری ایرانی» اثر بازرگان اختصاص دارد. نخست نظریه «روح ملت‌ها» از زیگفرد که بهانه نوشتن «سازگاری ایرانی» بوده، شرح شده‌است. سپس به ماجرای نوشتن فصلی ضمیمه بر ترجمه این کتاب پرداخته شده‌است، باهدف یافتن «روح ملت ایران» وافزودن بر «روح دیگرملت‌ها»، پایه‌ها وعناصر نظریه سازگاری ایرانی کامل وصف وسپس نقد وتحلیل شده‌است. همچنین زمینه وبیشینه نظریه سازگاری و دیگران‌دیشمندان‌ی که به این زمینه پرداخته بودند، کاویده شده‌است. پس از آن سازنده‌های این نظریه از جمله: زیست بوم وجغرافیا، زندگی‌کشاورزی، ویژگی تک‌زیستی، ویژگی وارهایی ومهم‌تر از همه ویژگی «سازگاری» تشریح ونقد شده‌است. درادامه شبه‌نظریه جایگزینی پیشنهاد داده شده‌است‌که مشکلات و ایرادات این نظریه را نداشته باشد و روح ایرانی را بهتر توضیح دهد؛ سازگاری- سازش‌کاری ایرانی». در فرجام نیز جایگاه وحساسیت این نظریه و نیازمندی‌های پژوهشی در این حوزه بیان شده است.

● در ستایش هوشمندی ایرانیان در گفتار یابانی، شانزدهم، در نگاهی کلی وکلان نشان داده شده‌است‌که هریک از ارکان هویت ملی ما که از سوی پاره‌ای ایران شناسان به عنوان رکن اصلی دانسته شده، چگونه در درازای تاریخ دستخوش تحولات بوده و حتی برای دورانی طولانی به حاشیه رانده شده وبه‌کاررفته نشده‌است. باوجود این همه تغییرات وفراموشی‌ها وگسست‌ها، همواره گونه‌ای هوشمندی وهوشیاری در فرهنگ ایرانی وجود داشته‌که همیشه همه‌گزینه‌ها را در چنته داشته، ولی از همه‌استفاده نکرده وهمه را رو نمی‌کرده‌است. به قولی «رو» بازی نمی‌کرده ونقطه ضعف بر حریف نشان نمی‌داده‌است؛ هیچ رکنی را کامل از امکانات خود خارج نمی‌کرده و در روز مبادا آن رکن را به باری گرفته است.

این هوشمندی پنهان برای ذخیره‌کردن انرژی، پایه‌ها را جابه‌جا کرده ومدام‌روی همه نایستاده‌است. بااین جابه‌جایی خستگی به‌در کرده‌است تا توان ایستادگی داشته باشد. حتی در صورت لزوم، یک رکن اصلی را که نگه داشتن آن هزینه‌گرافی داشته، حذف کرده است تا هسته سخت خود یا همان جوهره هویت سر پا بماند، مانند حذف دین زردشتی یا دولت، یاخط و حتی زبان رسمی. این هویت هوشمند در واکنش به محرک‌ها یا مخرب‌های محیط، مانند درختی کهن سال رفتار کرده است تا در خشک‌سالی، سیل یا تانبداد، بهینه‌ترین وکم‌هزینه‌ترین واکنش رانشان دهد؛ واکنشی که شاید به قیمت از دست دادن نیمی از ریشه‌ها یا شاخه‌ها باشد، ولی پس از بحران، خود را بازسازی کرده وشاخه‌ها وریشه‌های تازه رویانده است. این شیوه زیست وسازگاری به ایستادگی در برابر طوفانی‌ترین روزها ودر مقابل ریشه‌کن‌ترین گردبادها انجامیده‌است؛ گردباد‌ها و ضربه‌هایی که هریک می‌توانسته است تمدنی را برای همیشه به حاشیه تاریخ براند یا حتی محو کند.

● کتاب «ایران‌شناسی هویت، فرهنگ و خلیقات ایرانی» نوشته زاگرس زند در ۴۸۹ صفحه به قیمت ۳۵ هزار تومان از سوی نگاه معاصر منتشر شد. منبع: ایبنا (خبرگزاری کتاب ایران)